

A R T Y K U Ł Y I R O Z P R A W Y

PIOTR ZBIERANEK
Uniwersytet Gdański

RACJONALNOŚĆ DZIAŁALNOŚCI KULTURALNEJ
O ZNACZENIU KULTURY Z PERSPEKTYWY AKTORÓW
PROCESÓW POLITYCZNYCH

WSTĘP

Celem artykułu jest opis relacji pomiędzy sferą kultury a jej otoczeniem. Do zarysowania tych relacji prowadzi odtworzenie sensu przypisywanego przez badanych działalności kulturalnej, czyli aktywnościom polegającym na tworzeniu przestrzeni do uczestnictwa w kulturze (Bachórz i in. 2019). Zasadniczą tezę artykułu jest to, że badani dostrzegają wielopłaszczyznową racjonalność tych działań społecznych (Weber 2002) z perspektywy otoczenia społecznego. Racjonalność ta podkreśla dwojaki sens działalności kulturalnej. Po pierwsze, z perspektywy działań instrumentalnych — aktywności na rzecz rozwoju społeczno-gospodarczego. Po drugie, z perspektywy działań komunikacyjnych — aktywności na rzecz rozwoju indywidualnego i wspólnotowego (Habermas 1999). Wielopłaszczyznowy — łączący w sobie wymiar działań instrumentalnych i komunikacyjnych — sens działalności kulturalnej podkreśla znaczenie tego obszaru z perspektywy realizacji zróżnicowanych celów polityki publicznej.

Wizje racjonalności działalności kulturalnej przedstawione dalej w dużej mierze przynależą do — upowszechnionego wśród osób uczestniczących w formułowaniu polityki publicznej — modelu normatywnego polityki kulturalnej. Wizje te przedstawiają dostrzegany w kulturze wie-

lowymiarowy potencjał z perspektywy otoczenia społecznego. Jako taki model normatywny jest w dużej mierze zgodny z dyskursem eksperckim. Ukazane ujęcie funkcjonalności kultury ma wpływ także na rzeczywistość realizowaną politykę kulturalną. To, że ten wpływ w praktyce następuje, ilustrują zarówno wybrane dokumenty strategiczne, jak i programy operacyjne zakładające wsparcie konkretnych przedsięwzięć kulturalnych wpisujących się we wskazane ujęcia instrumentalizujące kulturę. Pytanie, na które staram się sformułować wstępną odpowiedź, dotyczy tego, jak szeroki jest wpływ przedstawionego modelu na rzeczywistość realizowaną politykę kulturalną i jaki jest prawdziwy cel wspierania inicjatyw o takim charakterze z perspektywy systemu politycznego. Odpowiedź ta odwołuje się do obserwowanego zjawiska kryzysu uprawomocnienia polityki publicznej.

Artykuł dzieli się na trzy zasadnicze sekcje. W części pierwszej „Działalność kulturalna a polityka publiczna” opisany zostaje szczegółowo projekt dostarczający materiału badawczego służącego do odtworzenia sposobów ujmowania racjonalności działalności kulturalnej z perspektywy polityki publicznej. Przede wszystkim zostają w niej zdefiniowane kluczowe dla projektu pojęcia — kultury i działalności kulturalnej oraz polityki publicznej. Odtworzony zostaje także — stanowiący punkt odniesienia — dyskurs ekspercki opisujący funkcjonalność działalności kulturalnej z perspektywy otoczenia. W części drugiej „Racjonalność społeczna działalności kulturalnej z perspektywy uczestników procesów formułowania polityki publicznej” przedstawiony zostaje wynik analizy materiału badawczego złożonego w zasadniczej mierze z 27 indywidualnych wywiadów pogłębionych zrealizowanych w drugiej połowie 2018 roku. Analiza ta wskazuje na szeroki charakter racjonalności przypisywanej działalności kulturalnej. Inspiracji do uporządkowania materiału dostarcza — nawiązująca do myśli Maksa Webera — koncepcja działań komunikacyjnych Jürgena Habermasa. Zostaje wskazane, że w narracjach rozmówców oraz dokumentach, do których się odwołują, przeplata się ujęcie racjonalności działalności kulturalnej (Weber 2002), rozumianej zarówno w kategoriach działalności instrumentalnej, jak i komunikacyjnej (Habermas 1999, 2005). W części trzeciej „Znaczenie postrzegania sensu działalności kulturalnej dla opisu polityki kulturalnej” zostaje przedstawiona dyskusja wyników zawierająca namysł nad ich znaczeniem dla całościowego opisu polityki kulturalnej realizowanej w Polsce. Sformułowana zostaje hipoteza, że odwoływanie się do racjonalności działalności kulturalnej stanowi wynik kryzysu uprawomocnienia polityki publicznej w tym obszarze.

DZIAŁALNOŚĆ KULTURALNA A POLITYKA PUBLICZNA

Cel projektu badawczego, który dostarczył materiału badawczego do powstania tego artykułu, był zarysowany bardzo szeroko. Projekt ten miał przełożyć się na wszechstronny opis procesu formułowania polityki publicznej w obszarze kultury w Polsce. Zakres badań wyznaczały trzy zasadnicze obszary tematyczne — charakterystyka polityki kulturalnej, mapa interesariuszy polityki kulturalnej oraz dostrzegane relacje między sferą kultury a jej otoczeniem. Zakres niniejszego artykułu jest węższy — skupiam się na wyłaniającym się z analizy uzyskanego materiału opisie relacji między sferą kultury a jej otoczeniem. Pytanie o to wpływało wprost z przyjętych założeń paradygmatycznych projektu badawczego — „poszerzeniowej” definicji kultury oraz instytucji kultury, a jednocześnie kompatybilnej do niej, szerokiej definicji polityki publicznej.

Przyjęte rozumienie kultury jako obszaru aktywności społecznej w dużej mierze zostało oparte na koncepcji „kultury żywej” autorstwa Barbary Fatygi. Definiuje ona żywą kulturę jako: „wielowymiarowe środowisko (*milieu*) życia jednostek i grup społecznych oraz funkcjonowania instytucji społecznych, w którym zachodzą dynamiczne procesy, rozwijają się praktyki kulturowe, powstają mniej lub bardziej trwałe rezultaty (materialne i niematerialne wytwory) praktyk” (Fatyga 2008). Zgodnie z tą definicją wspólnym rdzeniem kultury rozumianej jako swoista federacja subkultur jest kultura popularna, w której zanurzeni są uczestnicy kultury (Fatyga 2017). Jak można dostrzec, definicja ta wskazuje na szerokie, antropologiczne fundamenty kultury. Z takim ujęciem powiązane jest ujmowanie uczestnictwa w kulturze zgodne z odnowionym dyskursem o nim. Dyskurs ten uwydatnia relacyjny i sieciowy charakter kultury, pozwala docenić praktyki życia codziennego, ale też uwrażliwia na wielość aktorów społecznych działających w kulturze (Bachórz, Stachura 2015). Przykładem jednej z teorii mieszczących się w takim dyskursie jest relacyjna koncepcja uczestnictwa w kulturze (Krajewski 2014), która uczestnictwo definiuje jako kulturowo regulowane relacje zachodzące w ramach sieci zawierających w sobie elementy różnego rodzaju. Uczestnictwo zmienia się z praktyki indywidualnej nastawionej na dzieło kultury (jego tworzenie czy też odbiór) w kierunku praktyki wspólnotowej nastawionej na relacje interpersonalne i budowę społecznej sieci (Krajewski 2013, 2014; Szlendak, Olechnicki 2017). Warto przy tym podkreślić przyjęty w projekcie — kompatybilny z tym ujęciem uczestnictwa — sposób wyodrębnienia zróżnicowanych podmiotów, które podejmują działalność kulturalną. Narzędzi do takiej klasyfikacji dostarcza koncepcja poszerzonego pola kultury (Czarnecki i in.

2012). W ramach tej koncepcji instytucja, która podejmuje działalność kulturalną, jest definiowana jako „każda zorganizowana i uporządkowana forma działań (sformalizowanych czy też niesformalizowanych) ukierunkowanych na tworzenie przestrzeni do uczestnictwa w kulturze (w tym, obok zapewniania dostępu i rozpowszechniania kultury, także realizacji działań edukacyjnych i animacyjnych)” (Bachórz i in. 2019, s. 16). Taką — bardziej socjologiczną niż formalnoprawną — definicją instytucji kultury wychodzi zresztą naprzeciw wyjściowej koncepcji kultury żywej Fatygi (2009).

Warto podkreślić, że w ten sposób jako podmioty realizujące działalność kulturalną przez badaczy zostały zaklasyfikowane nie tylko organizacje przynależne do tradycyjnego sektora kultury, ale też inne inicjatywy społeczne przybierające postać zróżnicowanych wehikułów organizacyjnych. Na takie inicjatywy i ich rosnące znaczenie zwracało uwagę wielu badaczy i praktyków. Przykładów takiego ujęcia dostarcza rozpowszechnione użycie do opisu nowych tendencji w kulturze takich pojęć jak: kultura głęboka (Czyżewski 2016), szeroka (Pietrasiewicz, Skrzypek 2011), społeczna (Stokfiszewski 2016) czy poszerzenie pola kultury (Czarnecki i in. 2012, Bachórz, Stachura 2015; Lewicki, Filiciak 2017). Wspólny mianownik tych ujęć stanowi podkreślenie deinstytucjonalizacji pola kultury, a także dostrzeżenie coraz liczniejszych inicjatyw oddolnych i niesformalizowanych.

To nowe podejście do uczestnictwa w kulturze zawiera również dostrzeżenie racjonalności działalności kulturalnej z perspektywy otoczenia społecznego. W tym ujęciu działalność kulturalna nie tylko ma wielką wartość autoteliczną, lecz także można dostrzec jej wartość instrumentalną. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że uczestnicy dyskursu dostrzegali przede wszystkim, że działalność kulturalna może prowadzić do osiągnięcia celów gospodarczych, na przykład marketingu terytorialnego czy rozwoju sektora kultury i przemysłów kreatywnych. Nie stanowi to jednak jedynej konsekwencji tej działalności (Hausner i in. 2013). Na mniej wymierny charakter funkcjonalności działalności kulturalnej wskazują między innymi realizowane przez badaczy studia przypadku przedsięwzięć z zakresu tzw. kultury społecznej (Hausner i in. 2016). Jak wskazują Mikołaj Lewicki, Maria Rogaczewska i Agnieszka Ziętek (2016), przedsięwzięcia te mają potencjał budowy podmiotowości, wspólnotowości, partycypacji, podtrzymywalności i autorefleksyjności w społecznościach lokalnych. O różnych wymiarach społecznej funkcjonalności działalności kulturalnej mówią także eksperci — począwszy od wzmocnienia samowiedzy społecznej budującej tożsamości grupowe (Giza 2016), skończywszy na wie-

loplaszczynowym wpływie kultury na jakość życia mieszkańców danej przestrzeni terytorialnej (Sanetra-Szeliga 2017). W takie ujęcie wpisuje się także dyskurs akademicki w obszarze historii sztuki, który znajduje odzwierciedlenie w praktyce działań artystycznych. Elementem takiego dyskursu jest chociażby — różnie nazywany — zwrot społeczny czy też estetyczny w sztuce. Obejmuje on zróżnicowane przejawy zaangażowanej społecznie sztuki, często nazywanej kulturą partycypacyjną lub dialogiczną (Bishop 2015).

Takie opisy poszerzonej funkcjonalności kultury możemy odnaleźć także w licznych studiach realizowanych w Polsce. To, co łączy wyniki tych prac empirycznych, to właśnie dostrzeżenie w przedsięwzięciach kulturalnych wielopłaszczyznowego mechanizmu rozwoju lokalnego. W takim ujęciu rozwój gospodarczy trudno jest oddzielić od rozwoju społecznego, rozwój indywidualny od społecznego, przypisując działalności kulturalnej zarówno bardziej, jak i mniej wymierne rezultaty. W studiach tych odnajdziemy przypisanie środowiskom twórczym roli nie tylko w rozwoju gospodarczym (Bendyk i in. 2015), ale także w rozwiązywaniu problemów społeczności lokalnych (Kowalewski, Nowak, Thurow 2016). Badacze nadają festiwalom artystycznym funkcje daleko wykraczające poza generowanie ruchu turystycznego, na przykład takie jak integracja wspólnoty lokalnej (Poprawski 2015). Festiwal jawi się jako źródło kapitału symbolicznego, który spaja wspólnotę lokalną. Można spotkać się także z tezami, w których konkretnym inwestycjom kulturalnym przypisuje się zdolność nie tylko generowania rozwoju gospodarczego, ale też rozwiązywania problemów społecznych. Sztandarowym przykładem jest Muzeum Guggenheima w Bilbao, które stanowić ma inspirację czy swego rodzaju punkt odniesienia dla polskich inwestycji infrastrukturalnych w kulturze (Kłosowski 2012; Poprawski 2016; Afeltowicz i in. 2018, Gądecki i in. 2021). Dyskurs publiczny ekonomizujący kulturę wskazywał także na jej pośrednią rolę w tym obszarze — istotę jej oddziaływania często sytuując w rozwoju indywidualnej kreatywności i innowacyjności (Franczak 2015, 2018; Zarycki 2015).

Można powiedzieć, że takie poszerzone ujęcie funkcjonalności działalności kulturalnej wpisuje się w szersze zjawisko postrzegania kultury jako swoistego „kamienia filozoficznego”, który potrafi radzić sobie z wyzwaniem ze zróżnicowanych obszarów (od edukacji i polityki społecznej aż po urbanistykę i politykę gospodarczą), służąc tym samym jako narzędzie podnoszenia jakości życia (Golinowska 2017). Warto zaznaczyć, że polski dyskurs ekspercki wpisywał się w trend światowy, który zwracał uwagę na konieczność nie tylko poszerzonego ujęcia działalności kultural-

nej, ale też dostrzeżenia jej wielowymiarowej funkcjonalności. Przykładem koncepcji, która w ostatnich latach miała wpływ na postrzeganie kultury, była choćby koncepcja ekosystemu kultury (Holden 2015a, 2015b). Ujęcie prezentowane w ramach tej koncepcji mówi wprost o zróżnicowanych funkcjonalnościach kultury, które służą wszechstronnemu rozwojowi społeczno-gospodarczemu lokalnych społeczności.

W omawianym tu projekcie badawczym przyjęto równie szerokie ramy definicyjne, aby zakreślić znaczenie pojęcia polityki publicznej. W wypadku polityki publicznej przyjęto — rozpowszechnioną w literaturze przedmiotu — definicję Guya Petersa (2004). Peters określa politykę publiczną jako: „ciąg działań bądź też braku działań, które wywierają wpływ na życie obywateli. [...] Obejmuje ona: pomysły na rozwiązanie problemów publicznych (*policy choices*), działania publiczne i ich materialne efekty (*policy output*) oraz ich rezultaty (*policy impact*)” (cyt. za: Zybala 2013, s. 42–43). Istotnym uzupełnieniem tej definicji jest koncepcja Davida Eastona (1957), który ukazuje powiązania pomiędzy systemem politycznym a jego otoczeniem. Warto w tym wypadku podkreślić istotne konsekwencje przyjęcia tychże koncepcji jako ramy studiów. Przede wszystkim uwaga badacza nie skupia się tylko na wąskim procesie tworzenia polityki w ramach systemu politycznego, który potocznie jest utożsamiany z formułowaniem polityki publicznej. Istotne, a może nawet istotniejsze, dla ostatecznego kształtu polityki, jest bowiem to, co go poprzedza, a także to, co po nim następuje. W terminologii Eastona element poprzedzający, tzw. wkłady (*input*), czyli żądania i poparcie ze strony otoczenia, wpływają na podejmowanie przez system polityczny konkretnych działań. W wyniku tych działań zaś powstają tzw. wytwory (*output*), czyli decyzje czy posunięcia. Nie mniej istotne jest także to, co następuje po implementacji danych rozwiązań politycznych, czyli ich rezultat. To właśnie te części procesu formułowania polityki publicznej — wkłady i wytwory — w największej mierze są związane z dyskursem publicznym w otoczeniu systemu politycznego. Takie ujęcie pozwala ustrukturyzować analizę polityki publicznej jako procesu komunikacji zachodzącej pomiędzy zróżnicowanymi aktorami społecznymi, w uproszczeniu — przedstawicielami systemu politycznego i interesariuszami polityki publicznej.

Ujęcie zasadniczych dla projektu badawczego pojęć zgodnie z wyżej wymienionymi koncepcjami, czyli ograniczona prekonceptualizacja projektu, pozwoliło uczynić go stosunkowo otwartym. Zakreślony został obszar dociekań badawczych, ale bez zamykania się na „kontekst odkrycia” (Konecki 2019), związany z rekonstrukcją polityki publicznej wyłaniającą się z materiału badawczego pochodzącego z indywidualnych wywiadów

swobodnych. Umożliwiło to zastosowanie indukcyjnego modelu analizy, bazującego na odtworzeniu sensu zjawisk społecznych w percepcji badanych. Prace badawcze realizowane były więc w ramach podejścia jakościowego, u którego podstaw leżały założenia konstruktywizmu społecznego (Denzin, Lincoln 2009; Flick 2010). Dlatego też u fundamentu analizy leży dążenie do wiernego opisu świata społecznego wyłaniającego się z narracji badanych. Najbardziej kompatybilną z tym założeniem metodą badawczą była metoda etnograficzna. Przy czym główną techniką badawczą były wywiady indywidualne wykorzystujące listę kwestii tworzących ramę zainteresowań badawczych (Konecki 2000). Każdy wywiad zawierał elementy konceptualne oraz narracyjne odnoszące się do rozumienia przez rozmówcę polityki kulturalnej i doświadczeń w zakresie jej tworzenia i realizacji. To w oparciu o przeprowadzone wywiady udało się zgromadzić zasadniczą część materiału badawczego. Zostały one uzupełnione o analizę danych zastanych, przede wszystkim dokumentów, do których odnosili się bezpośrednio rozmówcy.

Działania badawcze zrealizowano w latach 2017–2019. Materiał użyty do odtworzenia ujęć działalności kulturalnej pochodzi z 27 pogłębionych wywiadów indywidualnych zrealizowanych w drugiej połowie 2018 roku. Wywiady miały charakter swobodny, opierały się na liście kwestii mieszczących się we wskazanych na wstępie obszarach tematycznych. Zostały przeprowadzone z osobami mającymi doświadczenie udziału w procesach formułowania polityki publicznej w obszarze kultury. Osoby te brały udział w procesach politycznych z różnej perspektywy — systemu politycznego (D — politycy i urzędnicy), pola kultury (R — menadżerzy, działacze i pracownicy sektora kultury), ale także obserwatorów zewnętrznych (O — dziennikarze, badacze i eksperci). Należy zaznaczyć, że ich doświadczenia miały bardzo zróżnicowany charakter. W grupie tej znalazły się bowiem osoby pochodzące z różnych regionów, działające zarówno w metropoliach, jak i na obszarach poza nimi, zaangażowane w zróżnicowane procesy polityczne (na poziomie lokalnym, regionalnym, ale też ogólnokrajowym). Należy także zaznaczyć, że rozmówcy to osoby o wieloletnim doświadczeniu w zakresie pracy w obszarze kultury. W toku swej kariery pełniły one zróżnicowane role w ramach różnych podmiotów i sektorów. To dzięki temu udało się osiągnąć podstawowy cel doboru próby. Było nim uzyskanie wglądu w jak najbardziej zróżnicowane — wyrastające poza spojrzenie czysto sektorowe — opisy procesu formułowania polityki publicznej. Dało to dobre podstawy do pogłębionej analizy materiału przy wykorzystaniu w jego interpretacji inspiracji teoretycznych. Przy czym treść wywiadów, po transkrypcji, podlegała kodowaniu zgodnie

z indukcyjnym modelem analitycznym, wyłaniającym się z teorii ugruntowanej (Charmaz 2009a, 2009b; Gibbs 2011).

Jak zostało wskazane, celem artykułu jest ukazanie relacji między kulturą a jej otoczeniem społecznym. Analiza wypowiedzi rozmówców pozwala na zarysowanie sposobu ujmowania przez badanych znaczenia działalności kulturalnej. Podstawową tezę niniejszego artykułu jest nadawanie działalności kulturalnej wielopłaszczyznowego sensu z perspektywy otoczenia społecznego. Co do istoty, sens ten odzwierciedla treść dyskursu eksperckiego. Inspiracji do uporządkowania ujęć racjonalności kultury w narracji rozmówców dostarczyła teoria działań komunikacyjnych Jürgena Habermasa (1999, 2005), zwłaszcza te jej fragmenty, które nawiązują do myśli Maksa Webera (2002), dotyczącej racjonalności szeroko rozumianych działań społecznych. Warto tu raz jeszcze podkreślić, że staram się nie tyle dokonać wszechstronnego opisu polityki kulturalnej w Polsce, ile raczej przedstawić rezultat pogłębionej interpretacji części materiału wyodrębnionego z wypowiedzi rozmówców, a dotyczącego sensu działalności kulturalnej.

RACJONALNOŚĆ SPOŁECZNA DZIAŁALNOŚCI KULTURALNEJ Z PERSPEKTYWY UCZESTNIKÓW PROCESÓW FORMUŁOWANIA POLITYKI PUBLICZNEJ

Teoria działań komunikacyjnych jako inspiracja do namysłu nad sensem działalności kulturalnej

Zasadniczą tezą prowadzonej poniżej analizy jest nadawanie przez zdecydowaną część badanych specyficznego znaczenia kulturze z perspektywy otoczenia społecznego. Choć znaczenie kultury nie jest przez badanych postrzegane jednako, to można wskazać, że pewnym wspólnym mianownikiem wydaje się dostrzeżenie racjonalności działalności kulturalnej. Racjonalności z perspektywy właściwego doboru środków, zapewniającego efektywną realizację celów przyjętych przez uczestników procesu tworzenia polityki publicznej. Inspiracji do kategoryzacji dostrzeganych w przekazach sensów może dostarczyć koncepcja racjonalności działania społecznego Maksa Webera, rozwijana następnie przez Jürgena Habermasa. Istotą działania społecznego w takim ujęciu jest to, że charakteryzuje się ono próbą oddziaływania na inną jednostkę, przy czym działaniom tym przyświeca pewien sens. Sensy działań społecznych mogą być zróżnicowane. Zgodnie z modelowymi sytuacjami opisanymi przez Webera (2002) mamy do czynienia z działaniami o charakterze: celoworacjonalnym (realizacja celów),

wartościoworacjonalnym (realizacja wyznawanych wartości), afektywnym (wyrażenie przeżywanego emocji) i tradycyjnym (skutek przyzwyczajenia). Stopień racjonalności tych działań można uznać za zróżnicowany — na co zwraca uwagę Habermas (1999) — od pełnej w wypadku celoworacjonalnych (zakładających odpowiedniość wartości i celów, ale też środków i skutków), aż do jej zaniku w wypadku działań tradycyjnych. Warto zaznaczyć na wstępie, że choć ta koncepcja teoretyczna bezpośrednio odnosi się do działań jednostek i to ich aktywnościom przyznaje wymiar racjonalności, to wydaje się, że może stanowić ona użyteczną inspirację do kategoryzowania narracji dotyczących działań kulturalnych, które są formułowane przez aktorów społecznych zaangażowanych w tworzenie polityki kulturalnej. W takim wypadku możemy powiedzieć, że racjonalność działań nawiązuje do funkcjonalności kultury, która była przedstawiana przez ekspertów w dyskursie opisywanym w pierwszej części artykułu.

Habermas (1999; por. Kaesler 2010), kontynuując i rozwijając analizę koncepcji działań społecznych sformułowaną przez Webera, zwraca uwagę, że istotną płaszczyzną zróżnicowania konkretnych działań społecznych jest ich orientacja — na rezultat bądź porozumienie (Habermas 2006). Jak można zauważyć za Alexandrem Dupeyrixem (2013), wpisuje się to w szersze rozróżnienie, zestawiające ze sobą dwa typy aktywności społecznej — zorientowane instrumentalnie (na rezultat) oraz nastawione komunikacyjnie (na porozumienie). Zasadniczym wspólnym rysem tych dwóch kategorii działań społecznych jest próba koordynacji aktywności zróżnicowanych aktorów społecznych, jednak przy wykorzystaniu zróżnicowanych mechanizmów.

W wypadku działań zorientowanych instrumentalnie (na rezultat) mamy więc do czynienia z wykorzystaniem zasobów (np. środków finansowych) do wymuszenia współdziałania na innych aktorach społecznych. Przyświeca tym działaniom strategicznym (Habermas 2005) „umysł techniczny” — stawiający na odnalezienie, w zasobach wiedzy naukowej i eksperckiej, sposobu na jak najefektywniejszą realizację zakładanych celów. W takim rozumieniu znaczenie działalności kulturalnej odpowiada racjonalności działań społecznych rozumianych jako aktywności o charakterze celoworacjonalnym, czyli aktywności, którym przyświeca dążenie do osiągnięcia konkretnego rezultatu. Istotą racjonalności tak rozumianej działalności kulturalnej z perspektywy polityki publicznej jest przyjęcie przez politykę istotnych społecznie celów i dobranie do nich najbardziej efektywnych środków (Weber 1999). Przykładem takiego ujęcia działalności kulturalnej jest postrzeganie działalności kulturalnej jako środka rozwoju społeczno-gospodarczego.

W wypadku działań zorientowanych komunikacyjnie (na porozumienie) możemy dostrzec próbę wdrożenia w praktyce społecznej narzędzi dyskursywnych, w celu wypracowania przez aktorów społecznych wspólnej definicji sytuacji i planu działań realizowanych na rzecz określonych celów. W tych działaniach możemy dostrzec „umysł komunikacyjny” — poszukujący we wzajemnych interakcjach sposobu koordynacji działań, a co za tym idzie, pośrednio także realizacji zakładanych celów. To więc właśnie takie działania, zorientowane na porozumienie, w pełni wykorzystują racjonalność zawartą w działaniu komunikacyjnym.

W ramach obserwowalnych narracji, poświęconych postrzeganiu działań kulturalnych, dostrzec można nie tylko instrumentalne, lecz także komunikacyjne ujęcie ich racjonalności. Działania kulturalne zaczynają wchodzić bowiem w obszar norm i wartości społecznych, dążąc — poprzez zaangażowanie w procesy komunikacyjne — do szerszej integracji lokalnych społeczności, ale też większej realizacji przez uczestników kultury indywidualnego potencjału. W tym sensie racjonalność działań kulturalnych zbliża się do wielopłaszczyznowości działań komunikacyjnych, którą zakłada Habermas (1999, 2006). W ten sposób uzyskujemy w wypadku działalności kulturalnej model komplementarny — uzupełniający umysł techniczny umysłem komunikacyjnym, którego racjonalność opiera się na innym fundamencie. Jak zauważa Zdzisław Krasnodębski (1983, s. 540): „W przypadku działania instrumentalnego kryterium racjonalności jest efektywność — proces racjonalizacji polega tu na rozszerzaniu możliwości technicznego rozporządzania. Natomiast w przypadku interakcji kryterium racjonalności stanowi nieskrępowana przez przemoc i stosunki panowania komunikacja”. Do wzrostu tak definiowanej racjonalności działań społecznych przyczynia się refleksyjna socjalizacja przygotowująca do komunikacji z innymi (Dupeyrix 2013).

Synergia umysłu technicznego i komunikacyjnego

Na wstępie zaznaczyć można, że racjonalności przypisywane przez rozmówców działalności kulturalnej są bardzo szerokie. Najczęściej łączą one w sobie wiele różnych podejść, czyniąc z kultury zarówno narzędzie wymiernego rozwoju społeczno-gospodarczego (efektywność odpowiadająca „umysłowi technicznemu”), jak i mniej wymiernego rozwoju indywidualnego i budowy wspólnot lokalnych (refleksyjna socjalizacja i interakcje odzwierciedlające „umysł komunikacyjny”). Takie eklektyczne ujęcie sprawia, że działalność kulturalna stanowi przykład działania społecznego, którego racjonalność ma charakter zarówno instrumentalny, jak i komu-

nikacyjny. Przywoływane przez badanych racjonalności zostaną przedstawione poniżej.

Najbardziej rozpowszechnioną wśród badanych narracją jest przyjęcie założenia, że działalność kulturalna mniej lub bardziej wprost doprowadza do rozwoju społeczno-gospodarczego. W tym ujęciu działania takie mają więc sens instrumentalny, a celem wsparcia kultury jest efektywność ekonomiczna rozwiązań opartych na działalności kulturalnej — stosunkowo niewielkie środki pozwalają osiągnąć wymierne rezultaty. Często opisywana jest przez rozmówców rola kultury w rozwoju gospodarczym. Takie ujęcie zdaniem wielu badanych jest pewnego rodzaju punktem odniesienia. Badani wskazują przy tym, że kultura współcześnie staje się najczęściej — w dużym uproszczeniu — narzędziem promocji. Marketing terytorialny staje się ważnym komponentem strategii podwyższania atrakcyjności osiedleńczej, inwestycyjnej i turystycznej. Charakterystyczne jest w nim silne powiązanie kultury, turystyki i promocji. Powszechność tego ujęcia zdaje się wynikać z tego, że kultura pozwala tworzyć strategie szyte na lokalną miarę. Jest to pragmatyczne podejście coraz częściej przyjmowane przez samorządy lokalne.

Polska jest imperium turystycznym, gdzie turysta jest dla nas remedium na wszystko. U nas kultura jest służebnicą turystyki, ma bawić turystów latem. Jakby popatrzeć jak jest wydawany budżet kulturalny w miesiącach, to okazuje się, że na jesień i zimę mieszkańiec Warmii i Mazur dostaje cebulę z marchwią i tyle. [10R]¹

ESK to typowe wykorzystanie kultury do wyrankingowania kraju, podniesienie jego pozycji w rankingu europejskim, światowym, wypromowanie — użycie kultury do celów polityczno-gospodarczych jakie są w danym kraju realizowane. Zresztą to nie był jedyny przypadek, bo w ostatnich latach jak mieliśmy polską prezydenturę w UE to bardzo duże pieniądze poszły na kulturę. [23D]

Byłam zaproszona przez urząd marszałkowski na etap konsultacji dotyczących turystyki i kultury kilka lat temu. Nie ukrywam — z dużym zawodem, że turystyka została tam silnie stawiana, to właściwie kultura zupełnie śladowo. [8R]

Rozwój gospodarczy — z perspektywy systemu politycznego — jest w tym wypadku łączony także z realizacją inwestycji kulturalnych. Sama infrastruktura to pierwszy krok do lokowania w nich nowych instytucji, które dysponują sporymi zasobami finansowymi. Często ważnym elementem ich działalności jest organizacja dużych wydarzeń kulturalnych

¹ W nawiasie kwadratowym podaję numery przyporządkowane rozmówcom wraz z określeniem charakteru ich głównego zaangażowania w procesy polityczne. D (decydenci) to politycy i urzędnicy, R (realizatorzy) to menadżerzy, działacze i pracownicy sektora kultury, O (obserwatorzy) to dziennikarze, badacze i eksperci.

o charakterze festiwalowym, które stanowią dźwignię promocji marki terytorialnej. Ta percepcja nachylenia polityki kulturalnej znajduje odzwierciedlenie w — omawianym w części pierwszej — dyskursie eksperckim. Rozmówcom towarzyszy jednocześnie przeświadczenie o rywalizacji wizji rozwoju kultury opartych na dużych przedsięwzięciach mających znaczenie gospodarcze z ujęciem kultury bazującej na aktywności oddolnej, działalność kulturalną traktującej przede wszystkim jako narzędzie rozwoju społecznego.

Myszę, że Gdańsk też jest dobrym przykładem, że władze miasta zaczynają dostrzegać tę rolę, budując ECS, Muzeum II WŚ i inne instytucje, które zaistniały na mapie kulturalnej Polski i wpłynęły na wizerunek samego miasta. To są te wielkie instytucje, one są najłatwiej dostrzegalne i najłatwiej się na nich buduje plan marketingowy miasta. Trochę mało jest tych inicjatyw oddolnych i trochę mało jeszcze rozumiemy działalność NGO-sów. Trzeba by było popracować nad budżetami obywatelskimi, żeby miały wymiar pierwotnie założony w budżetach obywatelskich, żeby tę energię oddolną obudzić gdzieś w naszych społecznościach lokalnych. [17R]

Też pewne instytucje kultury wysokiej, które samorząd sponsoruje, może używać do uszlachetniania siebie, że proszę bardzo, my tutaj jesteśmy mecenasem publicznym, mamy takie osiągnięcia w danej miejscowości. To się zrobiło ciekawe, że tego typu mecenat czy polityka kulturalna dotyczy np. festiwali — wiele miejscowości uznało, że szalenie dobre dla dobra miejscowości jest posiadanie festiwalu filmowego, muzycznego, takich wydarzeń. To już nawet nie są instytucje w sensie budynków. Mamy podobną historię w Poznaniu z Maltą i tym wszystkim — to są te wizerunkowe kwestie. [24D]

Działalność kulturalna często jest ujmowana przez badanych także jako narzędzie rozwoju społecznego. Przy czym rozwój społeczny najczęściej definiowany jest przez badanych w sposób, który czyni go bliskoznacznym z polityką społeczną. Kultura jest tu narzędziem rozwiązywania zróżnicowanych problemów społecznych, co podkreślają przede wszystkim politycy i urzędnicy.

To wszystko co mówiliśmy a propos zdrowego trybu życia, ale głównie to się odnosi też do seniorów, czyli polityka senioralna. Ona się bardzo mocno odnosi do działań kulturalnych. W tej chwili włączamy się też mocno w politykę antysmogową, będzie specjalny, dedykowany spektakl w naszym teatrze mówiący o postawach prozdrowotnych, proekologicznych. Na pewno chcielibyśmy żeby mocno zaistniało i to się zrobiło z polityką rowerową, bo chcielibyśmy budować ścieżki rowerowe nie po to żeby one były, tylko żeby coś łączyły, stąd jego powiązanie ze Szlakiem. [25D]

Było kilka programów jak dotrzeć przez kulturę do środowisk defaworyzowanych. One nam się pojawiały w różnych miejscach i pamiętam, że były dyskusje jak przygotować takie programy żeby tych wykluczonych włączyć poprzez kulturę. Dotyczyło to

też wsi popegierowskich. W naszych programach wspieraliśmy głównie centra, domy kultury, które takie coś przygotowywały. A to wtedy chodziło bardzo często o edukację w różnych środowiskach wykluczonych. I to było, to działało. [22D]

Mam wrażenie pracując z miastami, że miasta w tej chwili doskonale rozumieją i wyczuwają rolę kultury jako tego pierwszego kontaktu z lokalną społecznością, że to jest coś bardzo potrzebnego. Jak trwoga, to po kulturę, ogólnie w samorządach tak jest. Na zasadzie wali się kontakt z jakąś lokalną społecznością, jest kryzys, jest konflikt — zwróćmy się do kultury. [26D]

Narracje o rozwoju społeczno-gospodarczym jako w pewnym sensie działalności kulturalnej przechodzą płynnie w ujmowanie racjonalności charakterystycznej dla działań komunikacyjnych. W wypowiedziach życie społeczne zdarza się badanym zrównywać z uczestnictwem w kulturze jako takim. Stanowi to prawdopodobne wyniki — przedstawianego w części pierwszej artykułu — relacjogennego charakteru współczesnej kultury. W ten sposób można zinterpretować narrację, która kulturę nakazuje postrzegać jako obszar o kluczowym dla życia społecznego znaczeniu.

Wszystko, co jest tkanką kulturową, zanurzeniem w życie, cultivate, jest takim tkaniem, które się odbywa na styku z realnym miejscem, realnymi ludźmi, z sąsiedztwem, kalendarzem, rytmem roku, wieloma rzeczami, których to święto jest jakąś kulminacją, ale też czymś, co zbiera pewien rodzaj pracy czy aktywności w świecie. Kultura to jest moim zdaniem jedyne narzędzie, żeby budować to wspólne, żeby zbudować sieć współdziałania i kooperacji. Tak przynajmniej rozumiem kulturę — jako tkankę łączną, która znajduje sposób na odczytanie tej całej polifonii i ułożenie tego we wspólną opowieść. [12R]

Kultura pozwala połączyć to, co jednostkowe, z tym, co wspólnotowe. Stanowi tym samym ważną składową więzi jednostki z lokalną przestrzenią. W pewnym zakresie kultura jest postrzegana również jako obszar działań społecznych, w którym dominuje szczerą i swobodną ekspresją, a także dążenie do emancypacji jednostki. Dzięki kulturze i sztuce ugruntowany zostaje pewien porządek społeczny. Dzięki niej „naturalizowane” zostają bowiem wartości społeczne, w tym zintegrowane stają się wspólnoty lokalne. Temu służyć mają głównie działania wykorzystujące narzędzia przynależne animacji kultury. W ostatecznym rozrachunku działalność kulturalna stanowi więc narzędzie tworzenia tożsamości lokalnej, a co za tym idzie — wzmocnienia więzi społecznych, między innymi poprzez kultywowanie praktyk wspólnotowych.

Kultura to źródło opowieści o mieście, poczucia dumy z niego. Jest ona źródłem pewnych wartości, standardów, umiejętności komunikowania się ze sobą, rozmawiania o swoim własnym mieście, niekoniecznie wprost. [40]

Tożsamość, budowanie tożsamości regionu. Zarówno ta tożsamość, która wynika z tego, że jesteśmy w województwie śląskim, co nie oznacza, że jesteśmy Ślązakami, ale nam chodzi o tę tożsamość wcześniejszą, że w tej części górnośląskiej to tę tożsamość śląską rozwodniono przez te procesy przemysłowe. Tak samo ta tożsamość zagłębiowska, tożsamość naszych górali, którzy nie lubią jak się ich nazywa góralami, bo górale to są w Zakopanem, a oni są stąd. Przywiązanie i rozpoznanie tego swojego miejsca na ziemi, tego swojego kodu kulturowego, ponieważ zachowanie go w dużej mierze ubogaca. [25D]

Kultura jest równocześnie — jak zostało podkreślone wcześniej — ważnym narzędziem rozwoju indywidualnego. Polityka dostrzega w tym wypadku przede wszystkim jej rolę jako ważnego uzupełnienia tradycyjnej edukacji formalnej. Działalność kulturalna tworzy bowiem przestrzeń, w której jednostka uzyska kompetencje trudne do zdobycia w ramach działań społecznych na innych polach życia społecznego. W tym ujęciu dzięki kulturze mieszkańcy zmieniają się w dojrzałych obywateli, uczniowie nabywają zdolność krytycznego myślenia, a pracownicy stają się bardziej kreatywni.

Kultura niejednokrotnie przyczynia się do zwiększenia kompetencji poznawczych ludzi, którzy korzystają z jej dóbr i walorów. Przecież zarówno literatura, jak i muzyka, sam film też, dostarczają wielu informacji o świecie, jakich nie dostarcza normalny proces edukacyjny, który jest przeladowany i mało efektywny w polskich warunkach. Więc inwestycja w kulturę czy też powodowanie, żeby odgrywała większą rolę w naszym życiu, niewątpliwie ten proces edukacji będzie wspomagać. [19R]

Biblioteka buduje społeczności, bardzo różnymi narzędziami, nie tylko podnoszeniem kwalifikacji czy kompetencji zawodowych, ale również społecznych mieszkańców. [17R]

Co warte podkreślenia, postrzeganie kultury z perspektywy racjonalności działania komunikacyjnego zakłada akceptację autonomicznego statusu obszaru kultury. To autonomia bowiem pozwala na swobodną i względnie niezależną od sztywnych struktur działalność kulturalną. Jest ona warunkiem tego, że działalność kulturalna, bazując na logice eksperymentu, wprowadza do systemu społecznego pewne innowacje. One zaś przyczyniają się do inicjowania zmiany społecznej — zarówno w wymiarze indywidualnym, jak i wspólnotowym.

W moim wyobrażeniu kultura jest wartością autonomiczną, jest kreacją, przeżyciem, doświadczeniem, punktem wyjścia do krytyki, kontestacji rzeczywistości, do analizowania jej, postrzegania wielu spraw przez perspektywę widzenia artystów. Są oni w dzisiejszych czasach prorokami poniekąd, to jest ważne określenie, szczególnie w odniesieniu do sztuki krytycznej, zarówno teatru, literatury i sztuk wizualnych.

Są w jakiś sposób zapowiednikami tego, co się wydarzy. Szybciej przewidują, szybciej czują, dokąd idziemy. [23D]

A kultura, abstrahując od różnych wartości samej kultury, to jest jeden z tych sektorów, gdzie musi być błąd, ryzyko, że coś nie wyjdzie. I te wszystkie twórcze zawody wymagają przestrzeni na to ryzyko, pieniędzy i czasu, żeby można było eksperymentować, bo inaczej to mamy taką szampową XIX-wieczną kulturę, którą ładujemy łopatą do głowy, a nowa kreatywność wymaga czegoś innego. [50]

Wypowiedzi rozmówców mówiące o wielopłaszczyznowej racjonalności działalności kulturalnej znajdują pewne odzwierciedlenie również w dokumentach strategicznych, do których badani się odwołują. Jak zaznacza Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004–2020 (Ministerstwo Kultury 2004, s. 4):

„Kultura stanowi zasadniczy element przygotowania do życia w społeczeństwie — kreuje postawy społeczne, normy oraz estetyczne, moralne i etyczne wartości. Wysokie kompetencje w zakresie rozumienia wytworów kultury, ich oceny, odczytywania kodów socjokulturowych, to także filar społeczeństwa tolerancyjnego, rozumiejącego kulturę własną i kulturę innych. Kompetencje kulturalne w dużej mierze znacząco wpływają również na zdolności gospodarowania, zdobywania wiedzy, współpracy, tworzenia innowacyjnych rozwiązań. Inwestycje podejmowane w obszarze kultury poza niewymiernymi, społecznymi korzyściami mają również swój czysto ekonomiczny wymiar”.

Ten dokument stanowił podstawę do realizacji wielu programów operacyjnych, które w praktyce wdrażały w różnym zakresie idee przedstawiane przez rozmówców. Badani wskazywali między innymi realizowane od wielu lat przez MKiDN przy współpracy z Narodowym Centrum Kultury konkursy z zakresu „Edukacji kulturalnej”. Jak wskazuje dokumentacja realizowanego w 2021 roku konkursu tego cyklicznego programu, celem strategicznym pozostaje: „Wsparcie finansowe kierowane będzie do projektów obejmujących działania edukacyjno-animacyjne, stymulujące kreatywność i aktywizujące twórczo uczestników reprezentujących wszystkie grupy wiekowe i społeczne” (Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego 2021, s. 21). Tutaj także znajduje się przestrzeń dla projektów wspierających inicjatywy transektorowe, łączące potencjał osób i instytucji działających w kulturze i edukacji. Co ważne, treść NSRK (Ministerstwo Kultury 2004) stała się następnie inspiracją do przyjmowania przez decydentów wyżej ukazanego spojrzenia na sferę kultury. W Strategii Rozwoju Kraju na lata 2007–2015 zarówno podkreślano wpływ kultury na promocję i turystykę, jak też ujęto ją jako „służącą budowie społeczeństwa innowacyjnego, kreatywnego i tolerancyjnego” (Ministerstwo Rozwoju Regio-

nalnego 2006, s. 14). Wydaje się, że on to także miał pewien wpływ na funkcjonowanie instytucji kultury na poziomie lokalnym i regionalnym. Ciekawa w tym zakresie jest działalność dawnych Wojewódzkich Domów Kultury (Stowarzyszenie dla Edukacji i Kultury 2010). Już w 2010 roku na podstawie analizy funkcjonowania tychże instytucji wskazywano, że charakterystyczne dla ich działań było między innymi: „traktowanie kultury jako dźwigni rozwoju społecznego (np. wzrost kapitału społecznego)”, „wspieranie i ochrona kultury i pamięci lokalnej traktowanych jako rezerwuwar tej tradycji (ochrona tradycji i dziedzictwa kulturowego)” czy też „promocja regionu”.

Także w kolejnych próbach tworzenia spójnej polityki strategicznej wielopłaszczyznowe ujęcie racjonalności działalności kulturalnej było powielane. Przykładu dostarcza Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego 2013). W dokumencie tym wskazano, że kultura jest jednym z narzędzi służących wielopłaszczyznowemu rozwojowi społeczno-gospodarczemu, w tym także poprzez rozwój indywidualnych postaw i kompetencji uczestników kultury. Szerokie upowszechnienie się takiej narracji można dostrzec również w przywoływanych dokumentach o znaczeniu politycznym — zarówno w „miękkich” rekomendacjach dla polityki tworzonych przez ekspertów i aktywistów, jak i w „twardych” dokumentach strategicznych dotyczących konkretnych polityk sektorowych. Na poziomie ogólnopolskim ten trend dobrze ilustrują dwa opracowania z 2015 roku. Z jednej strony Tezy miejskie (Kongres Ruchów Miejskich 2015), z drugiej Krajowa Polityka Miejska do roku 2023 (Kancelaria Prezesa Rady Ministrów 2015). W obu wypadkach kultura jest wskazywana jako jeden z istotnych czynników jakości życia mieszkańców, który przekłada się na rozwój społeczno-gospodarczy lokalnej społeczności. Działalność kulturalna w tym wypadku jest po prostu odpowiedzią na oczekiwania lokalnej społeczności. Zaspokojenie potrzeb kulturalnych zaś jest istotne z perspektywy podwyższania jakości życia mieszkańców. Jest to zresztą podejście obecne często także w dokumentach programowych — nie tylko w strategiach, ale też w dyskursie publicznym, które długofalowo wpływają na politykę publiczną.

To, że system polityczny coraz częściej dostrzega głębszy sens w edukacji kulturowej, ilustrują także późniejsze programy realizowane w ramach polityki publicznej. W tym kontekście — obok licznych programów lokalnych — rozmówcy wskazują programy ogólnopolskie, ze szczególnym uwzględnieniem programu Bardzo Młoda Kultura. Jak wskazano w raporcie z funkcjonowania jego I edycji (Frąckowiak, Krajewski 2017, s. 3): „Chcemy, aby zagadnienia związane z kulturą i sztuką stanowiły rów-

noprawny element kształcenia rozumianego nie tylko jako zdobywanie wiedzy, ale również wychowanie do twórczego, aktywnego życia”. Raport podkreśla zresztą, że inicjatywy podejmowane w całej Polsce w ramach tego programu w ten szeroki cel się wpisują. To, co ważne — budują one też pomost pomiędzy instytucjami ze sfery edukacji i kultury. Inicjatywy z zakresu edukacji kulturowej stają się udziałem publicznych instytucji kultury, jak też działań realizowanych przez samych uczestników kultury lub podmioty kultury z poszerzonego pola, takie jak niezależne inicjatywy artystyczne czy lokalne organizacje pozarządowe. Tworzy się więc oferta równoległa do oficjalnego, wspieranego ze środków publicznych, obiegu kultury. Stanowi ona naturalne uzupełnienie zróżnicowanych obszarów życia społecznego.

Taki dualizm postrzegania kultury — instrumentalno-komunikacyjny — dobrze przedstawiają zapisy dokumentów strategicznych przygotowywanych na poziomie lokalnym. Dobrym przykładem jest „Gdańsk 2030 Plus. Strategia Rozwoju Miasta”. Kultura stanowi podkreślany w tym dokumencie obszar strategiczny. Z jednej strony działalność kulturalna stanowi narzędzie rozwoju turystyki. „Oferta turystyczna wzbogacana jest przez szeroką, zróżnicowaną i stale wzbogacaną ofertę kulturalną, tworzoną wokół kolejnych symboli Gdańska. Do najbardziej znamienitych i utożsamianych z tymi symbolami należą: Europejskie Centrum Solidarności, Muzeum II Wojny Światowej, Muzeum Bursztynu, jak również Gdański Teatr Szekspirowski i Muzeum Narodowe z niezwykłym obrazem «Sąd Ostateczny»” (Urząd Miejski w Gdańsku 2014, s. 7). Z drugiej strony jednak działalność podejmowana z wykorzystaniem tego samego dziedzictwa wpływa także na budowę lokalnej wspólnoty obywatelskiej. Jak wskazuje dokument: „Mieszkańcy potrafią się jednoczyć i samoorganizować oraz tworzyć formalne i nieformalne koalicje i ponadlokalne sieci partnerstw. Ta obywatelskość wyraża się w poczuciu tożsamości lokalnej bazującej na bogatym dziedzictwie kulturowym Gdańska” (tamże, s. 4). Wydaje się, że takie ujęcie jest stosunkowo szeroko rozpowszechnione w aglomeracjach miejskich. Jak czytamy w „Strategii rozwoju kultury Lublina na lata 2013–2020” (Rada Miasta Lublina 2013, s. 13), celem głównym polityki miejskiej w obszarze kultury jest: „Tworzenie z mieszkańcami Lublina potencjału kultury i możliwości jego wykorzystania do kreatywnego, wielostronnego i zrównoważonego rozwoju w wymiarze osobistym i wspólnotowym”. Wizja zapisana w Programie Rozwoju Kultury w Koszalinie 2018–2028 wskazuje, że: „Kultura w Koszalinie jest skoncentrowana na mieszkańcach, zapewnia dostęp do nowoczesnych form edukacji, różnorodnej oferty kulturalnej oraz elastycznego systemu wsparcia umożli-

liwiającego rozwój pasji i aktywnego współtworzenia wspólnoty lokalnej” (Rada Miejska w Koszalinie 2018, s. 11). Także w metropolii warszawskiej — w dokumencie strategicznym „Miasto kultury i obywateli. Program rozwoju kultury w Warszawie do roku 2020” — przy okazji wskazywania głównego celu polityki kulturalnej znajduje się zapis mówiący, że: „Kultura buduje współczesną tożsamość miasta i obywateli, wspiera ich aktywność oraz wzmacnia stołeczną i metropolitalną pozycję Warszawy” (Urząd m. st. Warszawy 2013, s. 9). Ten instrumentalno-komunikacyjny dualizm zapisów w strategii rozwoju stanowi także dobrą ilustrację ujęcia kultury w aplikacjach konkursowych polskich miast w konkursie o tytuł Europejskiej Stolicy Kultury 2016 (Kubicki, Gierat-Bieroń, Orzechowska-Wacławska 2016). Ich analiza pokazuje wielowymiarowość ujmowania kultury jako działalności zarówno instrumentalnej, jak i komunikacyjnej.

Wielopłaszczyznowa racjonalność działalności kulturalnej — deklaracje czy rzeczywistość?

Czy jednak przedstawiony na bazie wypowiedzi rozmówców i zapisów dokumentów strategicznych obraz, stanowiący pewien element szerszego wzorca normatywnego, ma wpływ na rzeczywistą politykę kulturalną? Wydaje się, że kwestia ta jest stosunkowo problematyczna. Badani wskazują, że sposób postrzegania sfery kultury nie jest jednolity i stabilny w czasie. Ulega on przemianom. Rozmówcy dostrzegają w ostatnich latach upowszechnianie się narracji mówiącej o wielopłaszczyznowej racjonalności działalności kulturalnej. W coraz większej mierze zauważalne jest, że ujęcie charakterystyczne początkowo dla kluczowych aglomeracji miejskich przenika także poza ich obszar.

To jest przejście od takiej polityki kulturalnej eventowej, że „o my tu wam robimy festiwal w Dusznikach Zdroju, Chopinowski” albo inne discopolo w Mrągowie, tylko chodzi o to żeby event zastąpić rzeczywiście zaangażowaniem. I to coś co było kiedyś krótkotrwałe ma się raczej przekładać na działania, które przyniosą skutki, efekty w jakiejś takiej perspektywie kilku, kilkunastu lat. [30]

Jest ten twardy polityczno-rządowy decydent, który jednak ma tę swoją politykę. Ciągle jest to w moim przekonaniu takie podejście eventowo-festiwalowe. Ale nie jest tak, że stoimy w miejscu, dużo się zmienia. I siłą ma jednak moim zdaniem ta alternatywa, która niepostrzeżenie nie dokonuje się przez jeden gest rewolucyjny, ale się bardzo zmienia. I ten odzew na to, co robiliśmy w Lublinie i we Wrocławiu — jakby panu dać przykład, np Siemiatycze, gdzie dostają list, że gmina zdecydowała, że zamiast robić festyn roczny, na który się zaprasza Czerwone Gitary i płaci im 100 tys. zł, co jest budżetem jednego ośrodka kultury — oni zdecydowali, że przeznaczą to na całorocz-

ne działania. Dla nas to był sygnał, że coś wypłynęło z naszych inicjatyw, z naszego myślenia o innym inwestowaniu czy zagospodarowaniu środków, które się ma. [12R]

Myszę, że domy kultury przeżywają już drugi okres, a biblioteki jako ośrodki budowania kapitału społecznego, jak szeroko byśmy na to nie spojrzeli, rozszczelnienie na różne rzeczy, otoczenie. Ja miałem w latach 2003–2010 główne zarzuty, że biblioteka nie jest domem kultury i że nie powinienem robić tutaj wielu rzeczy np. koncertów czy spotkań, bo biblioteka to jest biblioteka. [9R]

Pomimo tej generalnej tendencji wciąż mamy do czynienia z sytuacją, w której część aktorów społecznych — po stronie zarówno systemu politycznego, jak i pola kultury — nie przyjmuje takiego ujęcia działalności kulturalnej. Silne wciąż pozostaje postrzeganie kultury jako obszaru swobodnej autarkii. W takim ujęciu trudno myśleć o działalności kulturalnej jako obszarze powiązanej z otoczeniem, nie mówiąc już o ujmowaniu kultury w kategoriach narzędzia do osiągania konkretnych celów społecznych czy gospodarczych. Co ciekawe, zwracają na to uwagę sami przedstawiciele podmiotów kulturalnych.

Pewnie problemem jest to, że biblioteka nie widzi swojej odpowiedzialności za problemy społeczne — to jest na pewno ważna słabość. I że nie widzi, że to jest jej odpowiedzialność, żeby inni rozumieli, że kultura, efekty społeczne, rozwiązuje konflikty społeczne. Stąd jest ten drugi problem, że przez wielu decydentów budżetowych kultura nie jest uważana jako narzędzie rozwiązywania problemów społecznych, tylko zaspokajania indywidualnych fanaberii części elitarnej gminy. [19R]

Znakomicie w tej przestrzeni funkcjonują twórcy, także artyści i cały biznes z tym związany — tzw. środowisko, które paradoksalnie ma się nieźle, rozwija się, co też przekłada się na publiczność, postrzeganie i służbę publiczną dla tych osób. Natomiast to, co obserwuję to to, że sensem istnienia tych instytucji, zwłaszcza publicznych, nie jest stricte służba publiczna tylko realizowanie różnych działań, czasem pod przykrywką służby publicznej, a czasem w ramach swoich działań, swoich inspiracji, jakichś swoich ambicji. Jeśli one się spotkają z zainteresowaniem publiczności to dobrze, a jeśli nie — to tym gorzej dla publiczności. [16R]

To wymaga też takiej pokory ze strony nie samorządowców, tylko animatorów kultury — nagle przestajesz patrzeć na siebie jako na kogoś, kto ma wielki message do przekazania, kultura czy coś innego, tylko że masz robotę do wykonania, jesteś funkcjonalny do innego zadania. Jako socjolog nie mam z tym dużo wspólnego, ale jak pracowałem podczas swojej ścieżki z szeroko pojętymi artystami, to oni z trudem naginają tę swoją użyteczność względem wspólnoty. [7R]

Innym problemem z perspektywy badanych jest nie tyle niedostrzeżenie potencjału kultury, co nieumiejętność jego wykorzystania. To, co ten potencjał rozwojowy kultury blokuje, to przyzwyczajenie różnych aktorów

społecznych do standardowych strategii działania. Chodzi w tym wypadku zarówno o aktorów z innych obszarów, którzy sięgają po kulturę, jak i o tradycyjnych aktorów kultury, którzy rozszerzają racjonalność swoich działań. Problem ten dotyka zresztą nie tylko organizatorów działań kulturalnych, lecz także instytucji politycznych zarządzających polem kultury. Tutaj zasadniczym problemem jest wielopoziomowa silosowość. Doprowadza ona do tego, że kultura może być inaczej postrzegana nie tylko przez zróżnicowane władze publiczne, gdyż zauważalne odmienności występują także w ramach tych samych struktur administracyjnych.

Mamy takie wyzwania dla kultury, jakich przedtem nie było, że kultura może być początkiem wielkiej zmiany społecznej w obszarach dotkniętych wyuczoną bezradnością. Na razie polityka społeczna nie umie z tego skorzystać — ani nie czuje skali wyzwania, ani wielkości tej szansy, jaką jest wprowadzenie kultury do takich środowisk. I teraz proszę zobaczyć, czego by to wymagało od lokalnej polityki społecznej. Że jak ja prowadzę głupią politykę kulturalną, to ona jest destrukcyjna społecznie — dobrze, zrobię w lokalnym teatrze darmowe bilety dla bezrobotnych. Dwa pierwsze rzędy, w których nie za dobrze widać, bo trochę krawędź sceny zasłania scenę, będą zarezerwowane dla osób bezrobotnych. Czy pan jako bezrobotny poszedłby na taki spektakl? [10]

To są urzędy marszałkowskie, w których są wydziały kultury, ale mam wrażenie, że funkcjonują daleko od bazy, nie mają tej podstawowej diagnozy. I tutaj jest ten problem, że jest wydział kultury, wydział spraw społecznych — to są silosy, które siebie nie widzą. Ta silosowość powoduje, że na problemy jednych nie sięga się po narzędzia z drugiego obszaru, tylko próbuje się rozwiązać tymi samymi, niedziałającymi narzędziami problemy, które istnieją dzięki temu, że te narzędzia nie działają. Tutaj mamy systemowy problem na tym poziomie. [26D]

ZNACZENIE POSTRZEGANIA SENSU DZIAŁALNOŚCI KULTURALNEJ DLA OPISU POLITYKI KULTURALNEJ

Działalność kulturalna jawi się badanym jako działalność społeczna o wielowymiarowej racjonalności. To, co się z tej analizy wyłania, to obraz pozytywnego oddziaływania działalności kulturalnej na szersze otoczenie społeczne. Dzięki analizie narracji mówiących o działalności kulturalnej możliwe jest lepsze zrozumienie polityki kulturalnej. Nawet w sytuacji, w której jest ona ujmowana przez decydentów jako działalność o charakterze proceduralnym czy też administracyjnym, światło na jej sens rzuca racjonalność przypisywana wspieranej z zasobów publicznych działalności kulturalnej. Wydaje się bowiem, że to właśnie z racjonalności przypisywanej tej działalności wynikają — przynajmniej w pewnej części — konkretne

cele strategiczne i operacyjne polityk publicznych oraz całościowe strategie funkcjonowania aktorów pola kultury.

Wydaje się, że w narracji badanych można wyróżnić podwójne, komplementarne ujęcia racjonalności działalności kulturalnej — instrumentalne oraz komunikacyjne. Ujęcie instrumentalne wiąże działalność kulturalną z możliwymi do podjęcia działaniami prowadzącymi wprost do wielopłaszczyznowych procesów rozwojowych. Jest to podejście najbardziej rozpowszechnione w analizowanym materiale i znajdujące odzwierciedlenie w formułowanej i realizowanej polityce kulturalnej. Ujęcie komunikacyjne akcentuje powiązanie procesów komunikacyjnych, których kultura jest istotną składową, obok opisywanej przez Habermasa solidarności, czyli integracji społecznej, a także emancypacji jednostek stanowiącej istotny składnik socjalizacji jednostki (Dupeyrix 2013). Z komunikacją zaś nierozzerwalnie wiążą się nie tylko rozwój tożsamości indywidualnej i społecznej jednostki, lecz także jej postawy obywatelskie i polityczne. Jak zauważa Dupeyrix (2013, s. 192), jednostka w ujęciu Habermasa jest współcześnie: „formowana w krytycznym i autorefleksyjnym procesie, jest zdolna do kwestionowania i redefiniowania samej siebie, a jej punktem odniesienia jest uniwersalistyczny horyzont”.

Konkluzja wskazująca na to, że dualna — instrumentalno-komunikacyjna — wizja racjonalności działalności kulturalnej leży u podstaw polityki publicznej w tym obszarze, znajduje ugruntowanie w istniejących studiach empirycznych nad polityką kulturalną w Polsce. Można stwierdzić, że zgodnie z wynikami badań polityka w tej sferze podejmuje próbę modelowania działalności kulturalnej zgodnej z wizją przyznającą jej funkcję „koła zamachowego” rozwoju społeczno-gospodarczego. Zdecydowana większość badanych urzędników odpowiedzialnych za tworzenie miejskiej polityki kulturalnej jako priorytet polityki kulturalnej wskazuje kwestie, które nie mieszczą się w czysto proceduralnej formule. Możemy do nich zaliczyć: promocję miasta, tworzenie społeczności lokalnych, rozwój gospodarczy (Celiński i in. 2013, 2016). Podobne wnioski przynoszą badania nad lokalnymi scenami kultury realizowane w Małopolsce (Krzyżowski i in. 2010). Badacze wskazują w nich, że w lokalnej polityce dostrzegane są stosunkowo szerokie obszary — budowanie społeczności, edukacja czy spędzanie czasu wolnego — na które kultura oddziałuje.

Warto przy tym zdać sobie sprawę z wątpliwości, jakie badani zgłaszają co do zakresu rozpowszechnienia ujęcia normatywnego działalności kulturalnej w polityce publicznej (głównie w dużych i prężnie działających ośrodkach kulturalnych), ale też co do jego faktycznego oddziaływania na realizowane działania polityczne. Do pewnego stopnia zauważyć można

rozdźwięk między akcentowanym przez badanych modelem normatywnym ujęcia działalności kulturalnej z perspektywy polityki publicznej a rzeczywistą polityką kulturalną. W tym wypadku nie chodzi o niedostrzeżenie funkcjonalności kultury z perspektywy otoczenia społecznego. Na to, że szeroka racjonalność działalności kulturalnej zostaje odnotowana przez politykę kulturalną, wskazują analizy treści dokumentów strategicznych. W większości wypadków rozdźwięk ten zachodzi między dostrzeganym potencjałem a jego praktycznym wykorzystaniem. Mamy więc do czynienia bądź z brakiem przełożenia strategii na działania operacyjne, bądź też ze stosunkowo skromnym wymiarem tych działań, uniemożliwiającym realizację szeroko zakreślonych celów. Wpisuje się to w szersze zjawisko występowania w polityce kulturalnej tzw. przerwanych łańcucha strategicznego czy też podejmowania w jej ramach działań pozornych zgodnych z ujęciem Jana Lutyńskiego (Zbieranek 2021).

Takie ujęcie działalności kulturalnej można byłoby wiązać z proceduralnym ujmowaniem samej polityki kulturalnej przez reprezentantów systemu politycznego. Jak wskazują badania, nie jest ona przez wszystkich postrzegana jako działanie jednoznacznie polityczne. Często jest jej ujmowanie w kategoriach ciągu działań o charakterze administracyjnym (Zbieranek 2021). Wobec tego dyskurs ukazujący racjonalność działalności kulturalnej może — z perspektywy systemu politycznego — pomagać w niwelowaniu kryzysu prawomocności polityki kulturalnej (Habermas 1983a, 1983b). Dzieje się tak, ponieważ dostarcza on uzasadnienia ostatecznego kształtu tejże polityki. Fundamentem realizacji polityki kulturalnej staje się bowiem w tym modelu wiedza ekspertów i naukowców. Wiedza ta może mieć charakter racjonalny i z takiej perspektywy podlegać obiektywnej ocenie, przeciwnie do polityki, która wiąże się z: „całkowitą irracjonalnością postawy wobec wartości, celów i potrzeb” (Habermas 1983a, s. 403). W tym wypadku dyskurs ukazujący racjonalność działalności kulturalnej może być postrzegany jako pewna forma legitymizacji polityki kulturalnej, ugruntowująca objęcie tego obszaru wsparciem publicznym. Wydaje się zresztą, że to jeden z wielu dyskursów legitymizujących politykę publiczną realizowaną w Polsce (Zarycki 2014).

BIBLIOGRAFIA

- Afeltowicz Łukasz, Gądecki Jacek, Olechnicki Krzysztof, Szlendak Tomasz, Wróblewski Michał, 2018, *Efekt Bilbao / kult cargo. Nowe instytucje kultury w Polsce*, Elbląskie Towarzystwo Naukowe im. Jana Myliusa, Elbląg.
- Bachórz Agata, Obracht-Prondzyński Cezary, Stachura Krzysztof, Zbieranek Piotr, 2019, *Gra w kulturę. Przemiany pola kultury w erze poszerzenia*, Instytut Kultury Miejskiej, Gdańsk.

- Bachórz Agata, Stachura Krzysztof, 2015, *W poszukiwaniu punktów styecznych: rekonstrukcja dyskursu o problemach (nie)uczestnictwa w kulturze*, Instytut Kultury Miejskiej, Gdańsk.
- Bendyk Edwin, Wojnar Katarzyna, Wareta Karolina, Dworzański Piotr, Gubański Krzysztof, 2015, *Diagnoza na potrzeby programu operacyjnego rozwój potencjału twórczego i wsparcia twórców*, EUROREG, Warszawa.
- Bishop Claire, 2015, *Sztuczne piekła: sztuka partycypacyjna i polityka widowni*, tłum. Jacek Staniszewski, Fundacja Nowej Kultury Bęc Zmiana, Warszawa.
- Celiński Artur, Niżyńska Aleksandra, Sienkiewicz Marta, Wenzel Michał, 2013, *Miejskie polityki kulturalne. Raport z badań*. DNA Miasta, Warszawa.
- Celiński Artur, Burszta Jędrzej, Penza Zofia, Sęk Michał, Wenzel Michał, 2016. *DNA Miasta: Miejskie Polityki Kulturalne 2016*, Fundacja Res Publica, Warszawa.
- Charmaz Kathy, 2009a, *Teoria ugruntowana. Praktyczny przewodnik po analizie jakościowej*, tłum. Barbara Komorowska, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Charmaz Kathy, 2009b, *Teoria ugruntowana w XXI wieku. Zastosowanie w rozwijaniu badań nad niesprawiedliwością społeczną*, tłum. Krzysztof Podemski, w: Norman Denzin, Yvonna Lincoln (red.), *Metody badań jakościowych*, t. 1, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, s. 707–746.
- Czarnecki Sławomir, Dzierżanowski Maciej, Grabowska Martyna, Knera Jakub, Michałowski Lesław, Obracht-Prondzyński Cezary, Stachura Krzysztof, Szultka Stanisław, Zbieranek Piotr, 2012, *Poszerzenie pola kultury: diagnoza potencjału sektora kultury w Gdańsku*, Instytut Kultury Miejskiej, Gdańsk.
- Czyżewski Krzysztof, 2016, *Małe centrum świata*, Gazeta Wyborcza — Magazyn Białostocki (<https://bialystok.wyborcza.pl/bialystok/7,35241,20866644,male-centrum-swiata-esej-krzysztofa-czyzewskiego.html> [dostęp: 25.07.2022]).
- Denzin Norman, Lincoln Yvonna, 2009, *Wprowadzenie. Dziedzina i praktyka badań jakościowych*, tłum. Krzysztof Podemski, w: Norman Denzin, Yvonna Lincoln (red.), 2009, *Metody badań jakościowych*, t. 1, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, s. 19–75.
- Dupeyrix Alexandre, 2013, *Zrozumieć Habermasa*, tłum. Marta Natalia Wróblewska, Oficyna Naukowa, Warszawa.
- Easton David, 1975, *Analiza systemów politycznych*, w: Włodzimierz Derczyński, Aleksandra Kania-Jasińska, Jerzy Szacki (red.), *Elementy teorii socjologicznych. Materiały do dziejów współczesnej socjologii zachodniej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, s. 562–576.
- Fatyga Barbara, 2008, *Żywa kultura. Definicja autorska dla OŻKSB* (<http://ozkultura.pl/wpisy/86> [dostęp: 28.10.2020]).
- Fatyga Barbara, 2009, *Instytucje kultury*, w: Wojciech Burszta, Marek Duchowski, Barbara Fatyga (i in.), *Raport o stanie i zróżnicowaniach kultury miejskiej w Polsce*, Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Warszawa, s. 41–47.
- Fatyga Barbara, 2017, *Teoria żywej kultury: źródła i powody jej powstania*, „Kultura i Rozwój”, 3, s. 30–39.
- Flick Uwe, 2010, *Projektowanie badania jakościowego*, tłum. Paweł Tomanek, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Franczak Karol, 2015, *Kultura jako źródło zysku? Etos kreatywności i współczesny dyskurs modernizacyjny*, „Przegląd Socjologiczny”, nr 2, s. 89–112.
- Franczak Karol, 2018, *Od creatio ex nihilo do Cool Britannia. Ku źródłom dyskursu kreatywności*, „Przegląd Socjologii Jakościowej”, nr 4, s. 104–125.

- Frąckowiak Maciej, Krajewski Marek, 2017, *Współdziałanie w kulturze. Raport z realizacji programu Bardzo Młoda Kultura w roku 2017*, Narodowe Centrum Kultury, Warszawa.
- Gądecki Jacek, Afeltowicz Łukasz, Morawska Ilona, Anielska Karolina, 2021, *From Culturally-led Development to a Mega-project. An Extended Case Study of the New Centre of Łódź*, „Przegląd Socjologiczny”, nr 4, s. 61–93.
- Gibbs Graham, 2011, *Analizowanie danych jakościowych*, tłum. Maja Brzozowska-Brywczyńska, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Giza Anna. 2016. *Kultura i samowiedza społeczna*, „Kultura i Rozwój”, nr 1, s. 12–33.
- Golinowska Karolina, 2017, *Polityki kultury*, Wydawnictwo Naukowe Katedra, Gdańsk.
- Habermas Jürgen, 1983a, *Unaukowniona polityka a opinia publiczna*, w: Jürgen Habermas, *Teoria i praktyka. Wybór pism*, tłum. Małgorzata Łukasiewicz, Zdzisław Krasnodębski, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa, s. 402–422.
- Habermas Jürgen, 1983b, *Na czym polega dziś kryzys? Problemy uprawomocnienia w późnym kapitalizmie*, w: Jürgen Habermas, *Teoria i praktyka. Wybór pism*, tłum. Małgorzata Łukasiewicz, Zdzisław Krasnodębski, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa, s. 449–474.
- Habermas Jürgen, 1999, *Teoria działania komunikacyjnego*, t. 1: *Racjonalność działania a racjonalność społeczna*, tłum. Andrzej Maciej Kaniowski, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Habermas Jürgen, 2005, *Faktyczność i obowiązywanie. Teoria dyskursu wobec zagadnień prawa i demokratycznego państwa prawnego*, tłum. Adam Romaniuk, Robert Marszałek, Scholar, Warszawa.
- Habermas Jürgen, 2006, *Działania zorientowane na osiągnięcie porozumienia*, tłum. Robert Marszałek, w: Aleksandra Jasińska-Kania, Lech Nijakowski, Jerzy Szacki, Marek Ziółkowski (red.), *Współczesne teorie socjologiczne*, t. 2, Scholar, Warszawa, s. 969–974.
- Hausner Jerzy, Karwińska Anna, Purchla Jacek (red.), 2013, *Kultura a rozwój*, Narodowe Centrum Kultury, Warszawa.
- Hausner Jerzy, Jasińska Izabela, Lewicki Mikołaj, Stokfiszewski Igor (red.), *Kultura i rozwój. Analizy, rekomendacje, studia przypadków*, Fundacja Gospodarki i Administracji Publicznej, Kraków.
- Kaesler Dirk, 2010, *Weber: życie i dzieło*, tłum. Sława Lisiecka, Wanda Lipnik, Oficyna Naukowa, Warszawa.
- Kłosowski Wojciech, 2012, *Kultura jako czynnik rozwoju społecznego a polityki kulturalne polskich metropolii*, w: Stanisław Szultka, Piotr Zbieranek (red.), *Kultura — polityka — rozwój. O kulturze jako „dźwigni” rozwoju społecznego polskich metropolii i regionów*, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk, s. 69–102.
- Konecki Krzysztof, 2000, *Studia z metodologii badań jakościowych. Teoria ugruntowana*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Konecki Krzysztof, 2019, *Kreatywność w badaniach jakościowych. Pomiędzy procedurami a intuicją*, „Przegląd Socjologii Jakościowej”, nr 3, s. 30–54.
- Kowalewski Maciej, Nowak Anna, Thurow Regina, 2016, *Nowe role środowisk twórczych: pracownicy socjalni, terapeuci, doradcy*, Szczeciński Inkubator Kultury, Stowarzyszenie Media Dizajn, Stowarzyszenie na rzecz Rozwoju Społecznego „Socius”, Szczecin.
- Krajewski Marek, 2013, *W kierunku relacyjnej koncepcji uczestnictwa w kulturze*, „Kultura i Społeczeństwo”, nr 1, s. 29–67.

- Krajewski Marek, 2014, *Uczestnictwo w kulturze*, w: Rafał Drozdowski, Barbara Fatyga, Mirosław Filiciak, Marek Krajewski, Tomasz Szlendak, *Praktyki kulturalne Polaków*, Wydawnictwo Naukowe UMK, Toruń, s. 12–18.
- Krasnodębski Zdzisław, 1983, *Posłowie. Historie i krytyka. O teorii krytycznej Jürgena Habermasa*, w: Jürgen Habermas, *Teoria i praktyka. Wybór pism*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa, s. 533–555.
- Krzyżowski Łukasz, Noworól Zofia, Kowalik Wojciech, Knaś Piotr, 2010, *Sceny kulturowe a polityki kultury w Małopolsce. Raport z badań eksploracyjnych*, Małopolski Instytut Kultury, Kraków.
- Kubicki Paweł, Gierat-Bieroń Bożena, Orzechowska-Wacławska Joanna, 2017, *Efekt ESK. Jak konkurs na Europejską Stolicę Kultury 2016 zmienił polskie miasta?*, Nomos, Kraków.
- Lewicki Mikołaj, Rogaczewska Maria, Ziętek Agnieszka, 2016, *Kultura i rozwój — podsumowanie projektu badawczego*, w: Jerzy Hausner, Izabella Jasińska, Mikołaj Lewicki, Igor Stokfiszewski (red.), *Kultura i rozwój. Analizy, rekomendacje, studia przypadków*, Fundacja Gospodarki i Administracji Publicznej, Kraków, s. 79–138.
- Lewicki Mikołaj, Filiciak Mirosław, 2017, *Wynalezienie poszerzonego pola kultury*, „Kultura i Rozwój”, nr 1, s. 7–31.
- Peters Guy, 2004, *American Public Policy. Promise and Performance*, CQPress, New York.
- Pietrasiewicz Tomasz, Skrzypek Marcin (red.), 2011, *Kultura szeroka. Księga wyjścia na przykładzie 25 lubelskich środowisk kultury niszowej*, Ośrodek „Brama Grodzka — Teatr NN”, Lublin.
- Poprawski Marcin (red.), 2015, *Oddziaływanie festiwalu na polskie miasta. Studium kompetencji kadr sektora kultury oraz synergii międzysektorowej. Raport z projektu badawczego*, Związek Miast Polskich, Poznań.
- Poprawski Marcin (red.), 2016, *Nowe lokowanie instytucji publicznych w miejskich ekosystemach kultury w Polsce. Raport z projektu badawczego*, Związek Miast Polskich, Poznań.
- Sanetra-Szeliga Joanna, 2017, *Kultura jako element składowy jakości życia w mieście*, „Kultura i Rozwój”, nr 1, s. 45–59.
- Stokfiszewski Igor, 2016, *Wokół kultury społecznej*, w: Jerzy Hausner, Izabella Jasińska, Mikołaj Lewicki, Igor Stokfiszewski (red.), *Kultura i rozwój. Analizy, rekomendacje, studia przypadków*, Fundacja Gospodarki i Administracji Publicznej, Kraków, s. 199–224.
- Szlendak Tomasz, Olechnicki Krzysztof, 2017, *Nowe praktyki kulturowe Polaków: megaceremoniały i subświaty*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Weber Max, 1999, *Panowanie urzędników a przywództwo polityczne*, w: Zdzisław Krasnodębski (red.), *Max Weber*, Wiedza Powszechna, Warszawa.
- Weber Max, 2002, *Gospodarka i społeczeństwo: zarys socjologii rozumiejącej*, tłum. Dorota Lachowska, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Zarycki Tomasz, 2014, *Innowacjonizm jako legitymizacja. Dyskursy innowacji, gospodarki opartej na wiedzy, społeczeństwa informacyjnego i pokrewne w perspektywie krytycznej*, „Zarządzanie Publiczne”, nr 1, s. 20–34.
- Zarycki Tomasz, 2015, *Modernizacja kulturowa i psychologiczna jako ideologia inteligenckiej hegemonii*, „Przegląd Socjologiczny”, nr 2, s. 45–68.
- Zbieranek Piotr, 2021, *Demokratyczna kultura. Proces formułowania polityk publicznych w zakresie kultury*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk.
- Zybała Andrzej, 2013, *Państwo i społeczeństwo w działaniu: polityki publiczne wobec potrzeb modernizacji państwa i społeczeństwa*, Difin, Warszawa.

Strony internetowe

- Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, 2015, *Krajowa Polityka Miejska do roku 2023* (<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WMP20150001235/O/M20151235.pdf> [dostęp: 25.07.2022]).
- Kongres Ruchów Miejskich, 2015, *Tezy miejskie Kongresu Ruchów Miejskich* (<https://kongresruchovmiejskich.pl/images/pdf/tezy-miejskie-po-vii-krm.pdf> [dostęp: 25.07.2022]).
- Ministerstwo Kultury, 2004, *Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004–2020* ([http://www.mkidn.gov.pl/media/docs/2019/20190617_Narodowa_Strategia_Rozwoju_Kultury_2004-2013_\(2004\).pdf](http://www.mkidn.gov.pl/media/docs/2019/20190617_Narodowa_Strategia_Rozwoju_Kultury_2004-2013_(2004).pdf) [dostęp: 25.07.2022]).
- Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, 2013, *Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2014–2020* (<https://bip.mkidn.gov.pl/pages/polityka-wewnetrzna-i-zagraniczna/strategia-rozwoju-kapitalu-spolecznego-2020.php> [dostęp: 25.07.2022]).
- Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, 2021, *Program rządowy Edukacja kulturalna 2022. Regulamin i specyfikacja* (<https://www.gov.pl/attachment/e1d866b0-323d-4cf6-99df-11c547f942f6> [dostęp: 25.07.2022]).
- Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, 2006, *Strategia Rozwoju Kraju na lata 2007–2015* (http://www.fundusze.bydgoszcz.uw.gov.pl/wcf.bydgoszcz.uw.gov.pl/images/stories/pliki/strat/SRK_projekt_270606r.pdf [dostęp: 25.07.2022]).
- Rada Miasta Lublina, 2013, *Strategia rozwoju kultury Lublina na lata 2013–2020* (https://lublin.eu/gfx/lublin/userfiles/_public/kultura/do_pobrania/strategia_rozwoju_kultury_lublina_na_lata_2013-2020.pdf [dostęp: 25.07.2022]).
- Rada Miejska w Koszalinie, 2018, *Programie Rozwoju Kultury w Koszalinie 2018–2028* (https://www.koszalin.pl/sites/default/files/pliki/prk_koszalin2028_z_zal_do_uchw.pdf [dostęp: 25.08.2022]).
- Stowarzyszenie dla Edukacji i Kultury, 2010, *Regionalne domy i ośrodki kultury — analiza funkcjonowania* (<https://nck.pl/badania/raporty/regionalne-domy-i-osrodki-kultury-analiza-funkcjonowania> [dostęp: 25.07.2022]).
- Urząd m. st. Warszawy, 2013, *Miasto kultury i obywateli. Program rozwoju kultury w Warszawie do roku 2020. Etap I. Założenia* (https://spolecznastrategia.um.warszawa.pl/sites/default/files/prk_miasto_kultury_i_obywateli_przed_uchwala.pdf [dostęp: 25.07.2022]).
- Urząd Miejski w Gdańsku, 2014, *Gdańsk 2030 Plus. Strategia Rozwoju Miasta* (<https://gdansk.pl/strategia/gdansk-2030-plus-strategia-rozwoju-miasta-pobierz,a,38090> [dostęp: 25.07.2022]).

RATIONALITY OF CULTURAL ACTIVITIES. ON THE SIGNIFICANCE OF CULTURE FROM THE PERSPECTIVE OF ACTORS IN POLITICAL PROCESSES

Piotr Zbieranek
(University of Gdańsk)

Abstract

The paper aims to show the relationships between the sphere of culture and its setting. They can be outlined by reconstructing the sense attributed to cultural

activities by the research respondents. The material constituting the basis for identifying how the rationality of cultural activities is grasped was provided by in-depth interviews with people involved in cultural policymaking and analysis of documents they referred to. Jürgen Habermas' theory of communicative action, which draws on Max Weber's take on the rationality of social action, provides inspiration for organising conceptualisations of the functionality of culture. This paper seeks to address the dual nature of the rationality of cultural activities, as instrumental and communicative. The potential sense of such a grasp of cultural activities is also indicated from a cultural policy perspective. An instrumentalist approach to culture, referring to expert discourse, can serve to resolve the crisis of legitimacy characteristic of cultural policy.

key words: public policy, culture, rationality, cultural activities

słowa kluczowe: polityka publiczna, kultura, racjonalność, działania kulturalne